

РОЛЬ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ-ПЕДАГОГІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

*Олена Назаренко, кандидат педагогічних наук
Київський національний університет технологій та дизайну (Україна)*

PERSONALITY OF A TEACHER IN EDUCATIONAL PROCESS IN UKRAINIAN SCIENTIFIC WORKS OF THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

*Olena Nazarenko, Candidate of Pedagogical Sciences
Kyiv National University of Technologies and Design*

Анотація: В статті висвітлені погляди українських вчених-педагогів, зокрема науковців НПУ імені М. П. Драгоманова щодо особистісних та професійних якостей вчителя на прикладі їх теоретичної спадщини періоду 20-50-х років ХХ століття. Підкреслено важливість індивідуального підходу до учнів у навчально-виховному процесі, а також постійного самовдосконалення вчителя.

Ключові слова: педагог, особистість вчителя, індивідуальний підхід, самовдосконалення, професійна компетентність.

Abstract: The article reviews researches of National Pedagogical Dragomanov University scientists in the 1920-1950th years, devoted to personal and professional features of pedagogue. The importance of the individual approach to pupils and continual professional self-improvement is emphasized.

Key words: pedagogue, personality of a teacher, individual approach, self-improvement, professional qualification.

Оновлення системи шкільної освіти України передбачає підвищення її якості як необхідний крок у напрямку євроінтеграції. Особливого значення набуває перегляд вимог до особистості сучасного педагога. У вихованні та навчанні молодого покоління провідна роль належить саме учителю, який керує процесом пізнання, сприяє формуванню характеру, готує молодь до дорослого життя. Така багатогранна за змістом діяльність зумовлює наявність певних якостей, як особистісних, так і професійних.

Проблема значення особистості педагога в навчально-виховному процесі не втрачає актуальності у педагогічних дослідженнях. Вирішення даного питання на сучасному етапі неможливе без звернення до теоретичної спадщини минулого. Оскільки центральна роль у професійному становленні майбутніх учителів належить вищим педагогічним навчальним закладам, їх досвід варто розглядати в першу чергу. Саме тому ми звернулись до спадщини викладачів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. У працях науковців закладу тема особистості вчителя та його професійної компетентності займала важливе місце. Їх публікації 20-50-х років ХХ століття, які ми розглянемо, і в теперішній час є цінними для розуміння важливості діяльності педагога. Це праці Г. С. Костюка, Д. Ф. Ніколенка, В. І. Помагайби, Я. Б. Резніка, С. Х. Чавдарова та інших.

Професія учителя поєднує в собі дві сторони, які перебувають в органічній єдності, писав Д. Ф. Ніколенко [2]. Це знання навчальної дисципліни та педагогічні знання та вміння, без яких неможливо успішно навчати та виховувати дітей. Вчений підкреслював, що у роботі педагога, окрім власне навчання і виховання, значне місце належить організації педагогічного процесу, громадській діяльності, а також розумовій роботі. Ще в 1930-х роках вчений опублікував книгу для юнацтва «Як вибрати собі професію», яка сприяла кращому розумінню професії вчителя. Автор детально ознайомлює молодь з вимогами до особистості педагога, завданнями та умовами його роботи, а також зосереджується на вміннях, необхідних для успішної професійної діяльності.

Протягом наступних десятиліть Д. Ф. Ніколенко глибше досліджував особистість вчителя та опублікував низку праць з цієї тематики. Він не раз наголошував на вирішальному значенні особистісних якостей в педагогічній діяльності, так як вчитель виховує і навчає всіма своїми позитивними рисами: глибокими знаннями, моральними якостями, манерами, поведінкою. Скільки б не приховував педагог негативні сторони своєї особистості, вони виявлятимуться в його роботі й навіть можуть наслідуватись дітьми [2, С. 5-6].

Позицію про те, що особистість учителя є взірцем для учнів і водночас засобом впливу на них, підтримував і Я. Б. Резнік. Якщо педагог любить і знає свій предмет – він зможе передати це захоплення дітям. «Особистість учителя, його поведінка є зразком, якому діти свідомо чи несвідомо наслідують. Учитель повинен постійно працювати над удосконаленням цього зразку. В цьому й полягає одна з благородніших переваг професії вчителя, що вона його примушує безнастанно пориватися до особистого самовдосконалення» [4, с. 24]. Така думка звучить актуально і в теперішній час.

Науковці університету неодноразово акцентували увагу на тому, що у роботі педагога надзвичайно важливим є вміння працювати з колективом учнів, знаходячи при цьому підхід до кожного особисто. Так, в публікаціях Г. С. Костюка розкрито особливості індивідуального підходу до школярів з боку вчителя, значення підбадьорювання, заохочення, стимулювання та мотивування навчальної діяльності учнів. Педагог писав, що учитель, працюючи з колективом учнів, повинен вміти бачити кожну окрему дитину, уважно слідкувати за її успіхами, виявляти труднощі в її початковій роботі та своєчасно надавати допомогу. Лише така позиція вчителя сприятиме вихованню гармонійної та всебічно розвиненої особистості.

Д. Ф. Ніколенко з цього приводу зазначив: «Діти різняться своїми індивідуальними особливостями, тому й методи навчання й виховання їх також треба по можливості індивідуалізувати. Отже, в педагогічній діяльності неприпустимий трафаретний підхід до дитини або якийсь один твердо зафіксований методичний прийом» [2, с. 9]

Таким чином, проблема особистісного підходу в навчально-виховному процесі постійно перебувала в полі зору науковців інституту протягом 20-50-х років незважаючи на те, що в радянській педагогіці превалювала ідея колективного виховання. Саме тому такі праці є цінними. А. В. Володимирський, наприклад, підкреслював, що вчитель не може виховувати, впливаючи лише на колектив, необхідна й індивідуальна робота з учнями. Особливо це відноситься до тих дітей, які відстають від однокласників у розвитку, здібностях або активності. Так само особистісного підходу потребують і більш успішні школярі. Це потрібно для того, щоб у них не знижувався інтерес до навчання через недостатнє використання їх можливостей.

С. Х. Чавдаров вважав, що індивідуальна робота з учнями, які мають проблеми в навчанні, є важливою складовою професійної діяльності вчителя. Він писав: «Увага до відсталого учня, притягнення його до участі в гуртковій роботі швидко дає реальні наслідки: учень стає активним, рухливим, сміливим, ініціативним: в нього жвавіше працює думка, він починає жити новими інтересами, одно слово, він не той, що раніше» [5, С. 98].

Піднімаючи проблему вимог до особистості педагога, науковці НПУ імені М. П. Драгоманова неодноразово звертались до визначення розумових якостей, необхідних педагогові. Вагомим значення вони надавали умінню доводити свої знання до інших, самостійності мислення, творчому підходу до роботи, доброму володінню своєю увагою, пам'яттю та уявою, а також наявності постійного інтересу до знань. Г. С. Костюк, Д. Ф. Ніколенко, В. І. Помагайба, М. П. Ніжинський висловлювали думку про важливість для педагога поповнювати та вдосконалювати власні знання.

Як відзначив М. П. Ніжинський, вчитель має творчо ставитись до своєї роботи, для чого важливе «постійне творче занепокоєння, намагання підвищити свою кваліфікацію» [1].

В. І. Помагайба зауважував: яким би досвідом педагог не володів, він все одно має готуватись до кожного заняття, тому що це є ознакою його відповідальності, компетентності [3]. Тому вчений, як інші науковці закладу, регулярно публікував у педагогічній пресі статті,

що мали на меті допомогти педагогам вдосконалити свою майстерність. У доступній формі вони давали поради для широкого кола учителів-практиків.

В методичних працях В. І. Помагайби є ряд цінних рекомендацій щодо підготовки вчителя до різних типів уроку. Готуючись, наприклад, до уроку пояснення нового матеріалу, необхідно спочатку уважно перечитати його та зробити помітки. Слід викреслити те, що не підходить для даного колективу слухачів, помітити слова і вирази, які, можливо, потребуватимуть додаткового пояснення. Водночас дослідник радить педагогам звертати увагу на такі деталі, як інтонація, міміка, рухи для того, щоб зробити свої думки більш виразними [3].

В дослідженнях вченого можна знайти також цінні рекомендації вчителям щодо оптимальної організації обліку занять. Наприклад, поради занотовувати зауваження до своєї роботи або ж думки, які випадково виникнуть у вчителя під час навчального процесу і тому подібне. Це допоможе педагогу краще оцінити власну діяльність, проаналізувати її та покращити педагогічну майстерність.

Висловлювання про користь самокритичності для педагога є і в працях Д. Ф. Ніколенка: «критичне ставлення вчителя до своїх успіхів і успішності учнів збуджуватиме його ініціативу, вестиме до творчих шукань в навчанні й вихованні дітей» [2, с. 24].

Г. С. Костюк також підтримував точку зору про те, що учителям не слід покладатись на педагогічну творчість «на місці», а продумувати кожен крок заздалегідь. Добре підготовлений до уроку вчитель вміє ясно, послідовно, систематично викласти матеріал, використовуючи різні засоби, що полегшують сприймання матеріалу, тому у нього активніше та з інтересом працюють під час уроку навіть відсталі та байдужі до навчання учні.

Отже, як свідчить аналіз педагогічної спадщини вчених Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, проблема самовдосконалення педагога займає одне з центральних місць у їхніх наукових працях. Вчені закладу були переконані, що звичка постійно вчитися – це характерна риса діяльності педагога. На сьогодні, в умовах стрімких змін та реформ як в освіті, так і загалом у суспільно-політичному житті, така думка набуває особливої актуальності. Здатність оновлювати свої знання, відповідати умовам сучасного світу є зараз невіддільною частиною професійної діяльності вчителя.

Для поповнення знань, покращення якості своєї роботи вчителю важливо також вивчати та аналізувати надбання інших педагогів. Проблему дослідження передового педагогічного досвіду розглядав М. П. Ніжинський. Він вважав, що це особливо необхідно вченим-педагогам вищих навчальних закладів. Ознайомившись з таким досвідом, вони узагальнюватимуть його та згодом поширюватимуть серед учителів шкіл. При цьому вчений також зазначив, що не менш корисним буде звертати увагу на вчителів, результати діяльності яких є гіршими, що дасть змогу з'ясувати причини та допомогти в пошуках шляхів покращення якості навчально-виховної роботи [1].

Таким чином, теоретична спадщина вчених університету першої половини ХХ століття, присвячена проблемам особистості педагога та його професійної діяльності, є вартою уваги на сучасному етапі розвитку освіти України, оскільки не втратила своєї актуальності. Це питання постійного самовдосконалення та підвищення кваліфікації педагога, ретельної методичної підготовки та творчого ставлення до роботи, ролі особистісних якостей вчителя, а також важливості індивідуального підходу до кожного школяра в навчально-виховному процесі.

Список використаних джерел:

1. Ніжинський М.П. Досвід кращих зробити загальним надбанням / М.П.Ніжинський // Радянська освіта. – 1948. – 19 листопада. – С. 3.
2. Ніколенко Д.Ф. Питання психології радянського вчителя / Д.Ф. Ніколенко. – КДПІ ім. М.Горького. – К., 1957. – 33 с.
3. Помагайба В.І. Готування вчителя до лекції / В.І.Помагайба // Радянська освіта. – 1928. – №9. – С. 22-34.
4. Резнік Я.Б. Виховання і навчання / Я.Б.Резнік. – Радянська школа. –1946. – № 5. – С. 14-24.
5. Чавдаров С.Х. Відсталі учні сільської школи / С.Х.Чавдаров // Шлях освіти. – 1930. – № 9. – С. 85-102.